

ความเชื่อและพิธีกรรมเกี่ยวกับความตายของชาวจีน

สังคมชาวจีนในประเทศไทย

กลุ่มชาวจีนในสังคมไทยเป็นกลุ่มชาติพันธุ์ที่อพยพมาจากประเทศจีนหลายระลอก นับตั้งแต่สมัยสุโขทัยเป็นต้นมา โดยอพยพเข้ามามากที่สุด ในสมัยรัชกาลที่ 3 จนถึงระยะก่อนสงครามโลกครั้งที่ 1 เนื่องจากชาวจีนทางตอนใต้ของประเทศจีนได้รับแรงผลักดันจากความลำบากยากแค้น ภัยธรรมชาติ และความกระทบกระเทือนจากสงครามกลางเมือง เช่น สงครามฝิ่น

ในช่วงสมัยรัชกาลที่ 4 และรัชกาลที่ 5 ชุมชนชาวจีนในประเทศไทยได้มีการขยายตัวออกไปหลายแห่ง เช่น บริเวณใต้กำแพงแขวงพระนคร- ปากคลองผดุงเกษมด้านใต้ หรือว่าย่านสำเพ็ง เจริญกรุง และเยาวราช ถือว่าเป็นชุมชนชาวจีนที่ใหญ่ที่สุด ฝั่งธนบุรีมีแม่น้ำเจ้าพระยา บริเวณตลาดพลู เป็นต้น

กลุ่มชาวจีนที่อพยพเข้ามาอยู่ในประเทศไทยแบ่งออกเป็น 6 กลุ่ม ได้แก่

1. จีนแต้จิ๋ว ถนัดในอาชีพทางการค้า
2. จีนแคะ ประกอบอาชีพงานช่างฝีมือ
3. จีนไหหลำ ถนัดในอาชีพช่างไม้
4. จีนกวางตุ้ง ทำกิจการโรงเลื่อย โรงสีข้าว ธุรกิจก่อสร้าง
5. จีนฮกเกี้ยน ทำกิจการด้านใบชา และแรงงานรับจ้างทั่วไป
6. จีนกลุ่มอื่น ๆ มาจากไต้หวัน เชียงไฮ้ และนิงโป

การผสมผสานวัฒนธรรมความเชื่อระหว่างคนไทยและคนจีน

การผสมผสานวัฒนธรรมความเชื่อระหว่างชาวจีนและไทย มีมาอย่างยาวนานตั้งแต่ที่ชาวจีนอพยพเข้ามาตั้งรกรากอยู่ในเมืองไทยตั้งแต่สมัยประวัติศาสตร์ หนังสือเรื่อง *ลูกจีนหลานมอญในกรุงสยาม* กล่าวถึงประวัติของคนจีนที่ชื่อเจี๊สวเนียม ซึ่งมีบรรดาศักดิ์เป็นพระยาศรีทรงยศ มีชีวิตอยู่ในช่วงรัชกาลที่ 1- รัชกาลที่ 4 กล่าวถึงไว้ในรุ่นหลานของเจี๊สวเนียม มีงานที่ชาดมิได้สำหรับกงสีตัวเฮีย (เจี๊สวเนียม) คือการทำกิจกรรมสาธารณประโยชน์ ซึ่งใช้เป็นเครื่องยึดเหนี่ยวองค์กรไว้ด้วยกัน เช่น งานสร้างและบูรณะศาลเจ้า การจัดทำบุญเทศกาลเลี้ยงคนยากไร้ และที่บ้านมีประเพณีเทศกาลทุกวันตรุษจีน นอกจากนั้นยังจัดให้มีการเลี้ยงอาหารชาวบ้าน... อย่างไรก็ตามเนื่องจากเชยของบ้านเป็นขุนนางไทย จึงมีประเพณีไทยแฝงอยู่ในธรรมเนียมของบ้าน เช่น การใส่บาตรพระวันละ 100 องค์ด้วย (พิมพ์ประไพ 2547: 33-35) ซึ่งแสดงให้เห็นว่าในประเพณีปฏิบัติจริงของคนจีนที่เข้ามาอยู่ในสังคมไทยได้ค่อย ๆ มีการผสมผสานความเชื่อ และพิธีกรรมการปฏิบัติมาช้านานจนกระทั่งปัจจุบัน

ชาวจีนและความเชื่อทางศาสนา

ระบบความเชื่อทางศาสนาของชาวจีนในสังคมไทยมีลักษณะการผสมผสานความเชื่อระหว่างลัทธิขงจื๊อ ลัทธิเต๋า พุทธศาสนา และการนับถือเทพเจ้า ซึ่งความเชื่อเหล่านี้เป็นความเชื่อดั้งเดิมของชาวจีนซึ่งรับติดตัวมาจากประเทศจีน และได้รับการถ่ายทอดจากบรรพบุรุษ และสะท้อนให้เห็นในพิธีกรรมต่าง ๆ ของชาวจีนอย่างเด่นชัด โดยเฉพาะพิธีกรรมที่เกี่ยวข้องกับความตาย ซึ่งจะกล่าวถึงเป็นลำดับถัดไป ซึ่งก่อนที่จะไปถึงเรื่องดังกล่าว อยากให้ทำความเข้าใจถึงการผสมผสานความเชื่อทางศาสนาในรูปแบบต่าง ๆ ของชาวจีนก่อนที่ประกอบไปด้วย 4 ความเชื่อดังนี้

1. ลัทธิขงจื๊อ

ลัทธิขงจื๊อเป็นรากเหง้าทางวัฒนธรรม และระบบความเชื่อทางศาสนาที่มีอิทธิพลสำคัญต่อการจัดระเบียบสังคม และความสัมพันธ์ของบุคคลสถานภาพต่าง ๆ กัน

- 1) ความสัมพันธ์ระหว่างพ่อแม่และบุตรหลาน เป็นความสัมพันธ์ทางสายโลหิต
- 2) ความสัมพันธ์ระหว่างสามีและภรรยา เป็นความสัมพันธ์ของการอยู่ร่วมชีวิต ความมั่นคง ความสามัคคี และสืบต่อสกุลเป็นจุดเน้นของครอบครัว
- 3) ความสัมพันธ์ระหว่างพี่น้อง หรือผู้ใหญ่กับผู้เยาว์ เป็นการตอกย้ำความแตกต่างทางสถานภาพ และความนับถือเชื่อฟังที่พึงปฏิบัติต่อกัน
- 4) ความสัมพันธ์ระหว่างครอบครัวกับครอบครัว เป็นการขยายความสัมพันธ์ทางสังคมและเป็นฐานของความเป็นชุมชน

ซึ่งหลักคำสอนของขงจื๊อที่เกี่ยวกับความสัมพันธ์ทางสังคมตรงกับคำสอนเรื่องทิศกในพุทธศาสนา การผสมผสานทางวัฒนธรรมระหว่างไทยกับจีนจึงเกิดขึ้น นอกจากนั้นแล้วในเรื่องการตอกย้ำเรื่องความกตัญญูกตเวที ชุมชนชาวจีนถือเรื่องนี้มาก ซึ่งสะท้อนให้เห็นในพิธีกรรมต่าง ๆ ที่บุตรหลานจัดทำให้กับบรรพบุรุษของตน เช่น บุตรชายจะต้องมีหน้าที่ในการทำพิธีเซ่นไหว้วิญญาณบรรพบุรุษ และการไว้ทุกข์ของชาวจีน

2. ลัทธิเต๋า

เป็นลัทธิที่ถือว่าธรรมชาติเป็นที่มาและสอดแทรกอยู่ในสรรพสิ่งในโลก สอนให้บุคคลดำเนินชีวิตโดยไม่ฝืนธรรมชาติ มุ่งเน้นความจริงเกี่ยวกับธรรมชาติ กฎธรรมชาติ ศีลธรรม และจริยธรรม สอนให้รู้จักปรับผิชอบต่อหน้าที่เพื่อความสำเร็จในการทำงาน การปกครอง สอนหลักในการครองเรือนของฆราวาส คำสอนของลัทธิเต๋ามีลักษณะที่เป็นจริยศาสตร์มากกว่าจะเป็นศาสนา (สุวัฒน์ 2540: 169) นอกจากนั้นลัทธิเต๋ายในสมัยราชวงศ์ฮั่น ได้ถูกปรับปรุงและมีการผสมผสานกับพุทธศาสนา มหายานในจีนมากขึ้น

3. พุทธศาสนamahayan

มีพระพุทธเจ้าองค์สำคัญที่สุดคือ พระอมิตาภะ (อโณโทส) และพระโพธิสัตว์องค์สำคัญที่สุดคือ พระอวโลกิเตศวร หรือกวนอิม สารสำคัญอยู่ที่การชี้ทางพ้นทุกข์แก่มนุษย์และกำหนดความสัมพันธ์ของมนุษย์กับสภาพแวดล้อมต่าง ๆ และมีความผสมกลมกลืนกับสภาพธรรมชาติของมนุษย์มากและพยายามตอบสนองความต้องการของมนุษย์หลายแง่มุม คำสอนและพิธีกรรมจึงครอบคลุมลัทธิความเชื่ออื่น ๆ อีกมากมาย รวมทั้งความเชื่อในเรื่องอิทธิปาฏิหาริย์ และวิญญานด้วย สิ่งที่สะท้อนจากลัทธิมหายานซึ่งถือว่าเป็นทานอันยิ่งใหญ่ของพุทธศาสนิกมหายาน ได้แก่ การบำเพ็ญประโยชน์แก่ผู้อื่นและส่วนรวม ดังนั้นการประกอบสาธารณประโยชน์และการกุศลของชาวจีนจึงปรากฏออกมาในรูปของการตั้งมูลนิธิเพื่อสาธารณชนในรูปแบบป่อเต็กตึ้ง หั่วเจี้ยว หรือการสร้างสาธารณประโยชน์เช่น ถนน ศาลา โรงพยาบาล เป็นต้น นอกจากนั้นยังมีการสักการะวิญญานของบรรพบุรุษและพระโพธิสัตว์ เป็นพิธีกรรมที่แสดงถึงความเชื่อเรื่องการเวียนว่ายของวิญญานที่ดีคือ เมื่อมีชีวิตอยู่ประกอบแต่กรรมดี ก็จะไปสู่สุคติ และยังเชื่อเรื่องการกลับมาเกิดใหม่ของวิญญานด้วย

4. การนับถือเทพเจ้า

การนับถือเทพเจ้าต่าง ๆ ซึ่งเป็นระบบความเชื่อดั้งเดิมและเก่าแก่ที่สุดของชาวจีน ที่มักถือว่าสิ่งต่าง ๆ ที่กระทบต่อชีวิตมนุษย์เกิดจากการดลบันดาลของเทพเจ้าต่าง ๆ เพื่อเป็นการเอาใจให้เทพเจ้าพึงพอใจและบันดาลสิ่งดีงามให้ และช่วยขจัดปัดเป่าความไม่ดีที่เกิดขึ้น จึงต้องมีพิธีกรรมต่าง ๆ รวมทั้งการสร้างสถานที่เคารพ ได้แก่ ศาลเจ้าต่าง ๆ ให้เป็นที่สถิตของเทพเจ้าทั้งหลาย เช่น เทพเจ้าประจำอาชีพ เทพเจ้าประจำทะเล ภูเขา ป่า แม่น้ำ บ้านเรือน เป็นต้น และแสดงออกด้วยพิธีไหว้เจ้า ซึ่งเทพเจ้าของจีนแบ่งเป็น 4 กลุ่ม

- 1) เทพเจ้าระดับชาวบ้าน หมายถึงวิญญานที่สถิตอยู่ตามบ้านเรือน มีระดับความบริสุทธิ์และอิทธิฤทธิ์ไม่สูงนัก เช่น ตี๋ จูเอี้ยะ จะเซ่นไหว้ด้วยอาหารคาวหวานแบบเดียวกับที่ชาวบ้านรับประทาน
- 2) เทพเจ้าป่าเขาและเทพที่ล่องลอยไปอยู่กับที่ ถือว่าอยู่ระดับสูงกว่าพวกแรกและมีอิทธิฤทธิ์ปาฏิหาริย์มากกว่า
- 3) เทพเจ้าชั้นสูง เป็นเทพเจ้าที่ทรงคุณธรรมเป็นเลิศ เช่น เทพเจ้ากวนอู เจ้าแม่ทับทิม ฯลฯ อยู่ในศาลเจ้าที่คนสร้างให้ มีขนาดใหญ่ ซึ่งขนาดแสดงถึงความสามัคคีของคนในชุมชนด้วย
- 4) เทพเจ้าชั้นสูงสุด ได้แก่ พระพุทธเจ้า พระโพธิสัตว์ และเทพเจ้าที่เป็นเซียนต่าง ๆ เช่นโป๊ยเซียน

จากระบบความเชื่อดังที่กล่าวมา ปรากฏการณ์ที่สำคัญที่เราสามารถประจักษ์ได้ด้วยตนเองก็คือพิธีกรรมที่ชาวจีนปฏิบัติกันในแต่ละรอบปี เราจะเห็นว่าเขานำความเชื่อต่าง ๆ เข้ามาเกี่ยวข้องกับพิธีกรรมที่เกี่ยวกับชีวิตอย่างไร แสดงออกมาอย่างไร ดังที่จะกล่าวถึงเป็นลำดับถัดไป

การเปลี่ยนแปลงในพิธีศพและความเชื่อเกี่ยวกับความตายในประวัติศาสตร์ของชาวจีน

พิธีกรรมของชาวจีน เป็นประเพณีที่มีวิวัฒนาการยาวนานมากกว่า 2,000 ปี สมัยอดีตกาล ก่อนที่ชาวจีนจะมีความเชื่อเรื่องวิญญาณ การประกอบพิธีศพของชาวจีนเป็นไปอย่างเรียบง่าย ไม่มีระเบียบแบบแผนเท่าใดนัก เมื่อมีคนตายในบ้านก็นำศพไปทิ้งให้ไกลจากที่อยู่อาศัยหรือตามป่าเขา ในระยะต่อมา ชาวจีนได้รับเอาอิทธิพลความเชื่อในเรื่องดวงวิญญาณว่า ดวงวิญญาณของผู้ตายยังคงสิงสถิตย์อยู่ในร่างที่เสียชีวิต จึงได้มีการนำศพผูกติดกับต้นไม้และนำไปฝังในป่า

พิธีศพได้มีวิวัฒนาการมาเรื่อย ๆ จนถึงการนำศพมาใส่โลงศพแทน ซึ่งเริ่มขึ้นครั้งแรกในสมัยราชวงศ์เซียงแทน เมื่อประมาณ 1,000 ปี ก่อนพุทธศักราช และเริ่มมีการประกอบพิธีที่ยิ่งใหญ่ขึ้นอย่างในสมัยราชวงศ์โจว มีการประกอบพิธีศพเป็นระยะเวลายาวนานถึง 7 เดือน อย่างพิธีศพของกษัตริย์ในสมัยนั้นจะต้องมีเจ้านครต่าง ๆ มาเข้าร่วมพิธี และภายในโลงศพจะมีการบรรจุข้าวของเครื่องใช้ต่าง ๆ ที่มีค่าเอาไว้ด้วย รวมทั้งการฝังข้าวสารบริวารทั้งเป็นเพื่อส่งไปเป็นข้ารับใช้ในภพหน้า (พจนานถ 2518: 121)

จนกระทั่งในสมัยราชวงศ์เซี่ย เริ่มมีการให้ความสำคัญกับศพมากขึ้น โดยจะต้องทำพิธีศพให้ดีขึ้น จึงเริ่มมีการเอาศพใส่โลง และทำพิธีกรรมก่อนที่จะนำไปฝัง และหลังจากนั้นในสมัยราชวงศ์โจว ขุนนางชั้นสูง ผู้สำเร็จราชการชื่อ โจวกงจี้ด้าน เป็นบุคคลแรกที่คิดและกำหนดประเพณีต่าง ๆ เช่น ทั้งประเพณีการแต่งงาน การเผากษัตริย์ และโดยเฉพาะธรรมเนียมในการจัดงานศพที่ต้องทำให้ดีที่สุด และยังถือว่าเป็นสิ่งสำคัญอีกด้วย อย่างเมื่อกษัตริย์สิ้นพระชนม์ มีธรรมเนียมที่จะต้องจัดพระศพใส่โลงที่ทำมาจากไม้เนื้อแข็ง 4 ชั้น พร้อมใส่เครื่องใช้ที่จำเป็นลงไปด้วย และจะฝังหลังจากสิ้นพระชนม์ไปแล้ว 7 เดือน ส่วนศพของเจ้าเมือง โลงศพใช้ไม้เนื้อแข็ง 3 ชั้น และทำการฝังเมื่อครบ 5 เดือน ศพระดับขุนนางใส่โลงศพไม้เนื้อแข็ง 2 ชั้น และทำการฝังเมื่อครบ 3 เดือน และศพของคนระดับบัณฑิตให้ใส่โลงไม้เนื้อธรรมดาชั้นเดียว และทำการฝังเมื่อครบ 1 เดือน

ในช่วงก่อนขงจื้อ มีความเชื่อในเรื่องโลกหน้าที่ต้องมีการฝังข้าวสารบริวารเพื่อตามไปรับใช้นั้นได้รับความนิยมลดลงตามลำดับ และมีการปรับเปลี่ยนรูปแบบมาเป็นการปั้นหุ่นคนที่แต่งองค์ทรงเครื่องบอกหน้าที่ต่าง ๆ กันไป ฝังแทนคนจริง ๆ ซึ่งเป็นจุดเริ่มต้นของพิธีฝังเด็กที่เป็นรูปเป็นร่างมากขึ้น

พิธีกรรมฝังเด็กเป็นระบบมากขึ้นในสมัยยุควินชั้ววันออก เป็นสมัยที่มีคณะสงฆ์จีนเข้าไปมีส่วนร่วม โดยจะแบ่งการสวดออกเป็นสองรอบ คือ ในช่วงกลางวันคณะสงฆ์จะเริ่มจากการตั้งมณฑลพิธีเพื่อประกอบพิธีต่าง ๆ เพื่ออุทิศส่วนกุศลแก่ผู้ตาย และในช่วงกลางคืนจะมีพิธีขอขมาโทษที่ผู้ตายได้

กระทำเอาไว้ และในยุคดังกล่าวนับเป็นยุคที่มีความเชื่อเรื่องสรวงจุ้ยแพร่หลายอย่างมาก ซึ่งเรียกได้ว่า “ยุคทองของพิธีกรรมความตาย” ก็ว่าได้ (วรศักดิ์ 2542: 70)

ในสมัยราชวงศ์ฮั่น พิธีฝังศพมีความเชื่อเรื่องผลดีผลร้ายที่จะเกิดแก่ศพมากขึ้น โดยพิจารณาถึงความมืดความสว่าง ทิศทางลม และแม่น้ำ เพื่อให้ศพอยู่เย็นเป็นสุข ซึ่งเป็นผลมาจากลัทธิเต๋า นอกจากนี้ยังมีความเชื่อถึงทำเลในการฝังว่ามีผลต่อลูกหลานในอนาคตอีกด้วย ซึ่งความเชื่อเหล่านี้ได้เป็นต้นเหตุความเชื่อเรื่อง สรวงจุ้ย มาจนถึงปัจจุบัน (พจนาน 2518: 171)

ระบบความเชื่อที่สะท้อนในพิธีกรรมของชาวจีน: ระบบความเชื่อในพิธีกรรมเกี่ยวกับการตาย

1. ความเชื่อในโลกหลังความตาย

1) ความเชื่อเรื่องโลกหลังความตาย เชื่อว่าต้องเตรียมให้พร้อมสำหรับโลกหลังความตาย เช่น มีคนรับใช้ตามไปคอยปรนนิบัติ และการทำงานบุญเพื่อให้ไปจุติในสรวงสวรรค์

2) มังกร และเสือก เป็นสัญลักษณ์บางอย่างที่เชื่อเกี่ยวพันกับหลุมศพมาตั้งแต่สมัยโบราณ ที่ต่อมาได้กลายเป็นความเชื่อเรื่อง “สี่ซั้ง” สัตว์เทพประจำทิศทั้ง 4 ตามหลักสรวงจุ้ย (จิตรา 2544: 17-18)

2. ขั้นตอนในการจัดพิธีศพ

2.1 ขั้นตอนเกี่ยวกับศพ

1) เตรียมโลงศพ และของใช้อื่น ๆ ที่เกี่ยวข้อง กับศพ เช่น กระดาษฟาง ใบชา

2) ลูกหลานจะนำชุดเสื้อผ้าของผู้ตายมาเย็บกระเป๋าทิ้งไว้ให้ปิดหมดทุกใบ ทั้งกระเป๋าสีเสื้อ และกางเกง และนำเสื้อผ้าที่ผู้ตายชอบใส่ในโลงให้จำนวนเป็นเลขคู่ เพราะเชื่อว่ากระเป๋าคือแหล่งของทรัพย์และความเจริญรุ่งเรืองที่ต้องทิ้งไว้ให้ลูกหลาน หากผู้ตายนำไปด้วยจะทำให้ลูกหลานไม่เจริญหรือบางความเชื่อบอกว่า ผู้ตายจะได้นำทรัพย์สมบัติไปใช้ในภพหน้า นอกจากนี้ก็จะใส่ข้าวของเครื่องใช้ต่าง ๆ ถ้าผู้ตายเป็นหญิง จะมี “เตียบ” มีลักษณะเป็นกระบอกโลหะทรงกลมภายในบรรจุกระดาษที่ม้วนอยู่และมีพัดอยู่ภายในกระบอกดังกล่าว ชาวจีนแต่จิวเชื่อว่าลูกสาวจะต้องซื้อให้แม่เพื่อเป็นการตอบแทนพระคุณ และจะต้องเลือกซื้อตามปีมงคลของชาวจีน

3) เมื่อมีผู้เสียชีวิตที่บ้าน ครอบครัวจะต้องนำเอากระดาษสีแดงมาปิดเจ้าที่ไว้ เพื่อให้วิญญาณผู้ตายกลับเข้าบ้าน จากความเชื่อที่ว่า ผู้ตายจะกลับเข้าบ้านเมื่อตายไปแล้ว 3 วัน หรือ 7 วัน นอกจากนั้นยังเชื่อว่าถ้ามีคนตายในบ้านเดียวกันภายในช่วงเวลา 100 วัน จากผู้ตายในบ้านคนแรก จะต้องนำ “ตุ๊กตาหญ้า” หรือ “เข้านั่ง” ใส่ลงไปในโลงด้วย เพื่อเป็นการแก้เคล็ดไม่ให้มีคนตายคนที่ 3

4) การบรรจุศพ ทางร้านโลกศพจะเป็นผู้จัดการให้ โลงศพของคนจีน เรียกว่า ตัวหู้ หรือ กัว การเลือกโลงจะขึ้นอยู่กับเมืองที่ผู้ตายอาศัยอยู่ที่เมืองจีนก่อนเดินทางมาเมืองไทย อย่างคนจีน

แต่จีนนิยมใช้โลงสีดำ บนโลงจะมีลวดลายเป็นสีทอง หัวโลงจะมีหนังสือจีนว่า “ฮก” แปลว่า บุญ และท้ายโลงมีคำว่า “ชีว” แปลว่าอายุยืนยาว

2.2 ขั้นตอนในการเคารพศพผู้ตายและนำศพใส่โลง

1) ผู้ประกอบพิธีจะให้ลูกหลานจุดธูป เพื่อแจ้งบอกต่อเทพยดาฟ้าดินขอให้ท่านมารับดวงวิญญาณของผู้ตายไปยังสวรรค์ และปักธูปในกระถางกลางแจ้ง

2) ให้ลูกหลานนั่งหน้าศพ จุดธูป 3 ดอก แล้วกราบ 4 ครั้ง หมายถึง หลังจากนั้นก็จะนำธูปที่ไหว้ทั้งหมดใส่ลงในอ่างน้ำพร้อมกับใบทับทิม เพื่อทำเป็นน้ำมนต์ให้ลูกเช็ดตัวให้ผู้ตาย เป็นธรรมเนียมในการปรนนิบัติท่านเป็นครั้งสุดท้าย ซึ่งก่อนที่จะเช็ดตัวให้ ลูกชายคนโตจะตัดผม และเล็บของผู้ตายและหวีผมให้ผู้ตายก่อน

3) ป้อนข้าวให้ผู้ตาย ที่แสดงค่านิยมของชาวจีนต่อบุพการี โดยการป้อนจะเป็นไปตามลำดับอาวุโส เริ่มด้วยลูกชายคนโตก่อน

2.3 พิธีงเด็ก: การแสดงความกตัญญูต่อบรรพบุรุษ

“งเด็ก” มาจาก 2 คำสำคัญที่ประกอบกัน คือ คำว่า “ง” หมายถึง การกระทำในสิ่งที่ถูกต้อง ที่ชอบ ที่เป็นประโยชน์แทนวิญญาณผู้ตาย ซึ่งจะทำให้ผู้ตายไปสู่สุคติ ส่วนคำว่า “เด็ก” หมายถึง กุศลที่เกิดจากการทำความดีซึ่งมีผลทำให้อำนาจคุณพระศรีรัตนตรัย และสิ่งศักดิ์สิทธิ์ดลบันดาลให้ผู้ตายได้พบความสุขที่แท้จริง เมื่อรวมกันเป็น **งเด็ก** จึงหมายความว่า บุญคุณ หรือการแสดงความกตัญญูต่อผู้มีพระคุณที่ล่วงลับไปแล้วให้ไปสู่สุคติ (ประยงค์ 2525, อ้างใน ธรรมนูญ 2547: 67)

พิธีงเด็กอาจจะถือเป็นขั้นตอนสุดท้ายของพิธีศพของชาวจีน ที่เชื่อว่าการทำพิธีงเด็กจะช่วยให้ผู้ตายได้รับความสุขในปรภพ เป็นการแสดงความกตัญญูต่อบรรพบุรุษ และยังเชื่อว่าจะส่งผลให้บุตรหลานและผู้มีส่วนช่วยงานได้รับความสุขความเจริญด้วย โดยมีพื้นฐานการผสมผสานความเชื่อมาจากลัทธิเต๋า พุทธศาสนา และลัทธิขงจื้อ พิธีงเด็กถือเป็นพิธีกรรมในระดับชุมชน ผู้ที่รู้จักเกี่ยวข้องไม่ว่าจะชอบพอกันหรือไม่จะต้องมาร่วมงาน เพราะเป็นโอกาสสุดท้ายที่จะได้แสดงน้ำใจที่ดีต่อกัน (สมบุญ 2547) และอธิษฐานกรรมให้กับผู้ล่วงลับไปแล้ว (พลศักดิ์ 2531: 50) นอกจากนั้นยังสะท้อนให้เห็นถึงโครงสร้างครอบครัวจีนที่มีการกำหนดบทบาทของสมาชิกในครอบครัวและสายตระกูลได้อย่างชัดเจน (ธรรมนูญ 2547: 4)

พิธีกรรมงเด็ก เรียกอีกอย่างว่า “งตึก” เป็นพิธีกรรมที่ปฏิบัติสืบทอดกันมาช้านาน ดังที่ได้กล่าวถึงในประวัติศาสตร์ความเป็นมา เป็นพิธีกรรมที่มีขั้นตอนค่อนข้างละเอียดและมีความเป็นมาที่แตกต่างกัน และแบ่งออกได้เป็น 2 รูปแบบ คือ

1. **งเด็กเป็น** หรือ **เฮียงแซงเด็ก** แปลว่าทำบุญโดยการต่ออายุ คือการทำงเด็กโดยที่ยังมีชีวิตอยู่ ผู้ที่จะประกอบพิธีจะต้องมีอายุ 50 ปี ขึ้นไป เป็นการทำบุญให้กับตนเอง โดยมีความเชื่อว่า ถ้า

ทำพิธีนี้ขณะที่ยังมีชีวิตอยู่จะได้บุญ 7 ส่วน จาก 10 ส่วน ซึ่งจะได้บุญมากกว่าตอนที่เสียชีวิตไปแล้ว หรือบางคนเชื่อว่าเป็นการทำไว้เผื่อว่าตอนที่เสียชีวิตไปแล้ว ลูกหลานจะไม่ทำไปให้ (สัมภาษณ์ ปูนง ชีอู วันที่ 17 กุมภาพันธ์ 2547, อ้างใน ธรณญาณ 2547: 67)

2. กงเต็กตาย หมายถึง รูปแบบการประกอบพิธีกรรมเพื่อทำบุญอุทิศส่วนกุศลให้กับบิดา มารดา ญาติพี่น้อง หรือผู้มีพระคุณที่ล่วงลับ และมีขั้นตอนและความเรียบง่ายมากขึ้นกว่าในอดีต แต่แม้จะมีการปรับเปลี่ยนไปตามยุคสมัย ก็ยังเป็นสิ่งที่แสดงถึงความเป็นเอกลักษณ์ของชาวจีนได้เป็นอย่างดี

ขั้นตอนการทำพิธีกงเต็ก

- 1) ฮีวกกวง หรือพิธีเปิดด่าน
- 2) เชิญพระ
- 3) เชิญดวงวิญญาณ
- 4) สวดหน้าพระพุทธรูป
- 5) สวดหน้าศพ
- 6) ไหว้ กง-มา
- 7) เจากิมซัว
- 8) ชำมะพะพาน
- 9) ซิโกว
- 10) เผาเครื่องกระดาศ

ซึ่งรายละเอียดในพิธีเป็นดังนี้ ผู้มีบทบาทหลักคือสมาคมของกลุ่มตระกูล โดยจะมีการจัดห้องพิธีโดยเฉพาะ ซึ่งประกอบด้วยเครื่องสักการะ พิธีจะเริ่มเมื่อพระสงฆ์ฝ่ายมหายานมาเจริญพระพุทธมนต์และเชิญดวงวิญญาณผู้ล่วงลับมายังห้องพิธี เพื่อชำระดวงวิญญาณให้บริสุทธิ์ปราศจากพันธะใด ๆ และจะพาดวงวิญญาณของผู้ตายข้ามสะพานโสมะสงสาร ซึ่งเป็นสิ่งสมมติที่สัตว์โลกจะต้องข้ามเมื่อยังมีการเวียนว่ายตายเกิดอยู่ในโลก พร้อมทั้งตั้งสังคัลในอ่างที่หัวสะพาน เพื่อไปมอบให้กับนายคลังชำระหนี้สินต่าง ๆ ที่กระทำไว้ในชาติก่อน และยังแสดงถึงการตัดห่วงทั้งคนที่รักและทรัพย์สินสมบัติที่ไม่สามารถนำติดตัวไปได้ นอกจากนั้นยังมีการเผากระดาศรูปทรงสมมติเป็นบ้าน เครื่องใช้ต่าง ๆ เพื่ออุทิศให้แก่ผู้ตาย เพื่อนำไปใช้ในปรภพ เป็นอันเสร็จพิธี

หลังจากนั้นในวันรุ่งขึ้นจะมีการทำพิธีย้ายศพไปฝังยังฮวงซุ้ยที่ได้เลือกสรรไว้แล้ว ต่อจากนั้นจะมีการตั้งแท่นสถิตวิญญาณหรือรูปถ่ายของผู้ล่วงลับ และคนในครอบครัวจะไว้ทุกข์ 100 วัน โดยทุกวันจะมีการทำบุญ เมื่อครบ 100 วันจะมีการทำพิธีเปลี่ยนทุกข์ของบุตรหลาน

ความเปลี่ยนแปลงในเรื่องการทำพิธีกงเต็ก คือชาวจีนยังคงมีความพยายามในการจัดพิธีกันอยู่แต่เป็นไปในรูปแบบที่ย่อยย่อพิธีกรรมลง โดยการตัดบางขั้นตอนออกไปเพื่อลดค่าใช้จ่าย ประกอบกับ

การได้รับวัฒนธรรมต่าง ๆ เข้ามาทั้งชาวจีนที่แต่งงานกับคนไทยและอยู่ในสังคมของคนไทย โดยมีการเปลี่ยนแปลงแบบค่อยเป็นค่อยไป และมีโอกาสจะทำพิธีแบบพุทธศาสนานิกายหินยาน หรือมีการเผาศพมากขึ้นตามลำดับ (สมบุญ 2547: 587-590)

ในส่วนของการทำการเผาระดาศรูปทรงสมมติให้กับคนตาย ในงานของพระยาอนุมานราชธน (2524: 114-117) กล่าวถึงไว้ว่าแต่เดิมของสมมติที่เผาให้คนตายเหล่านี้ทำด้วยหินก่อน แล้วพัฒนามาเป็นตุ๊กตากระเบื้อง ซึ่งจะมีบางชิ้นขึ้นในสังคมเท่านั้นที่สามารถทำได้ คือพระเจ้าแผ่นดินหรือเจ้านายใหญ่ หรือคนมีอำนาจวาสนามั่งคั่งเท่านั้น แล้วต่อมาเปลี่ยนมาทำจากกระดาษแล้วเผาตามลัทธิพิธี เพื่อส่งสารของสิ่งเหล่านั้นไปให้ผู้ตายในเมืองผิอย่างที่เราเรียกกันว่า *เครื่องกระดาษกงเต็ก*

นอกจากนั้นแล้วผู้เขียนยังได้แสดงทัศนะต่อไปว่าพิธีกงเต็กเป็นวิธีที่แยบคายดีมาก เพราะญาติของผู้ตาย ตามธรรมเนียมมีความปรารถนาอันแรงกล้าอยู่แล้ว ที่อยากให้ผู้ตายได้ประสบแต่ความสุขในโลกหน้า ซึ่งปกติได้เพียงแต่ทำบุญอุทิศส่วนกุศลไปให้ และเชื่อว่าผู้ตายจะได้รับ แต่ก็มองไม่เห็นเป็นจริงเป็นจัง การทำสิ่งของให้เป็นรูปเป็นร่างจริง ๆ ตามความรู้สึกนึกเห็นในจินตนาการ ก็จะช่วยให้อาการที่อยู่ว่างหลังมีความสบายใจขึ้นและคลายจากความทุกข์โศกได้

ยุคสมัยกับความเปลี่ยนแปลงในพิธีศพของชาวจีน

ในปัจจุบันมีการปรับเปลี่ยนขั้นตอนและรูปแบบในพิธีกงเต็กให้เข้ากับสภาพการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและเศรษฐกิจ ทั้งการเสื่อมสลายของระบบครอบครัวจีน การผสมกลมกลืนทางสังคมและวัฒนธรรมระหว่างจีนและไทย มีผลให้ค่านิยมในการประกอบพิธีกงเต็กมีแนวโน้มที่จะลดความสำคัญลง ซึ่งสะท้อนได้จาก การใช้โลงศพแบบไทยแทนโลงศพแบบจีน และมีการเผาศพแบบไทยแทนการฝังศพแบบจีนมากขึ้น (ธรรมาภรณ์ 2547)

นอกจากนี้แล้วยังพบว่าชาวจีนโพ้นทะเลในปัจจุบันมีประมาณเพียงครึ่งเดียวเท่านั้นที่ต้องการทำฮวงซุ้ยซึ่งเป็นการแสดงออกของการมีความเชื่อในลัทธิขงจื๊อ ส่วนที่เหลือต้องการฌาปนกิจตามคตินิยมของคนไทยที่นับถือพุทธศาสนานิกายหินยาน แต่อาจจะมีบางครอบครัวที่ฐานะดีจะจัดพิธีทั้งสองแบบ (สมบุญ 2547: 570)

ข้อพึงปฏิบัติสำหรับบุคลากรทางการแพทย์ในการเกี่ยวข้องกับเรื่องความตาย

จากงานวิจัยเรื่อง *โครงการทบทวนกระบวนการทัศน์เรื่องความตายและมิติแห่งสุขภาพ*. (สำนักวิจัยสังคมและสุขภาพ 2546) มีข้อค้นพบที่น่าสนใจในประเด็นเกี่ยวกับการคิดเรื่องการตายโดยเฉพาะการปฏิบัติต่อศพของคนจีน ที่แตกต่างกันระหว่างบุคลากรทางการแพทย์กับญาติผู้ป่วยคือ มีกรณีศึกษาซึ่งเป็นชาวจีน ที่เข้ารับรักษาตัวอยู่ที่โรงพยาบาล จนกระทั่งวันสุดท้ายที่จะเสียชีวิต คุณหนู ลูกสาวของอาแม่สะทอนให้ฟังว่า

“ตามขั้นตอนของโรงพยาบาลพอตายแล้วเขาก็เช็คสภาพแบบที่ว่ามีอาการปัมและแน่ใจว่าตาย เขาจะเอาสำลีใส่จมูก อุดทวารภายในเวลาไม่นาน...เขาเชื่อในเครื่องมือเขามาก ถ้าเกิดว่าเราไม่ขอไว้ให้เราได้อยู่เฝ้าแม่ก่อนในห้องหนึ่งคืน ในเวลาไม่นานหลังจากจัดการอะไรเสร็จแล้ว เขาก็พาเข้าห้องเย็นเลย เพราะเตียงมันมีคนรอ แต่บังเอิญแม่เราไปเข้าโรงพยาบาลเล็ก ๆ ที่ไม่ค่อยมีคนเราก็ขอเขาว่าอย่าเพิ่งเอาศพไป เราจะอยู่เฝ้าจนเช้า เพราะเรามีพิธีทางฝ่ายจีนที่ต้อง ผัดผ้า แต่งตัว และต้องรอให้ยายเรามา”

จากกรณีดังกล่าว จะเห็นได้ว่าความเชื่อทางศาสนา พิธีกรรม ล้วนมีส่วนเข้ามาเกี่ยวข้องและมีความสำคัญ ทั้งยังส่งผลถึงการปรับตัวหลังการสูญเสียและการดำเนินชีวิตอยู่ต่อไปของญาติด้วย หากเจ้าหน้าที่มีความละเอียดอ่อนเพิ่มขึ้นอีกสักหน่อย ก็จะช่วยบรรเทาและลดความขัดแย้งระหว่างบุคลากรทางการแพทย์และญาติของผู้ป่วยลงไปได้

พิธีกรรมในรอบปีของชาวจีนที่เกี่ยวข้องกับชีวิตหลังความตาย

จากที่มีคำพังเพยในหมู่ชาวจีนทั่วไปอยู่บทหนึ่งว่า “หนึ่งปีมีแปดเทศกาล หนึ่งชีวิตมีห้าพิธีกรรม” สามารถสะท้อนได้ถึงความเป็นสมาชิกของชุมชนจีนที่ว่า ความเป็นบุคคลถูกควบคุมเอาไว้ด้วยแบบแผนทางวัฒนธรรม เทศกาลต่างจึงมีความสำคัญต่อชีวิตของคนในฐานะที่เป็นเสมือนจุดรวมของความเชื่อที่แสดงออกในรูปของพิธีกรรมต่าง ๆ (สมบุญ 2547: 573) จากที่มีเทศกาลสำคัญในรอบปีทั้งหมด 8 เทศกาลนั้น ปรากฏว่าเทศกาลที่เกี่ยวข้องกับความเชื่อเรื่องชีวิตหลังความตายถึง 5 เทศกาลด้วยกัน ดังจะสรุปคร่าว ๆ ให้เห็นดังต่อไปนี้

1. วันตรุษจีน

ในวันตรุษจีนมีพิธีกรรมอย่างหนึ่งที่สำคัญคือการเซ่นไหว้ ซึ่งมีทั้งการเซ่นไหว้ศาลเจ้าต่าง ๆ ที่ตนเคารพนับถือ การเซ่นไหว้บรรพบุรุษซึ่งจะใช้เวลามากกว่าการเซ่นไหว้อื่น ๆ และการเซ่นไหว้ผีไร้ญาติหรือผีจรจัด ด้วยเชื่อว่าในวันดังกล่าวบรรดาปีศาจอสุรกายในปรโลกจะได้รับโอกาสให้ขึ้นมาบนโลกมนุษย์ ผีปีศาจตนใดที่มีลูกหลานเตรียมเซ่นไหว้อยู่แล้วก็จะไปรออยู่ที่ศาลบรรพบุรุษตามบ้านลูกหลานของตน ส่วนผีไร้ญาติจะอดอยากทรมานเพราะไม่มีคนอุทิศส่วนกุศลไปให้ นอกจากนั้นชาวจีนยังเชื่อว่ามีผีที่ตายตามที่สาธารณะต่าง ๆ เช่นตายเพราะอุบัติเหตุ ๆ วิญญาณก็จะสิงสถิตย์อยู่ตามทีนั้น ไม่สามารถกลับไปหาลูกหลานได้ จึงมีการจัดอาหารให้ถือเป็นการให้ทานอย่างหนึ่ง โดยสมาชิกในครอบครัวจะจัดรูปไปปักตามถนนหนทาง หรือละแวกบ้าน มักทำกันที่หน้าบ้านหันหน้าออกสู่ถนน เพื่อให้วิญญาณที่ผ่านมาสามารถรับทานได้ พิธีนี้จะกินเวลาประมาณ 3-4 ชั่วโมง การทำพิธีแบบนี้ถือเป็นเรื่องเชิดหน้าชูตามากจนถึงกับมีล้อเลียนในบางที่ว่า “ผีบรรพบุรุษกินไม่อิ่มเพราะกินหลังบ้าน ผีจรจัดกินไม่อิ่มเพราะกินหน้าบ้าน”

2. วันเซ็งเม้ง

เซ็งเม้ง คือเทศกาลไหว้บรรพบุรุษซึ่งได้รับอิทธิพลจากลัทธิขงจื๊อว่าความกตัญญูเป็นสิ่งสำคัญ ในหนังสือชื่อ “หลี่ซือ” กำหนดเป็นกฎเกณฑ์ว่า อย่างน้อยจะต้องไปค่านับหลุมฝังศพปีละ 3 ครั้ง นอกจากนั้นก็มีการบูชาหิ้งบรรพบุรุษที่บ้าน เทศกาลเซ็งเม้งถือเป็นพิธีกรรมระดับครอบครัวและเครือญาติที่นับถือกันเท่านั้น ในประเทศไทยจะจัดในช่วงอาทิตย์แรกของเดือนเมษายน แต่ความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นคือ ชาวจีนรุ่นใหม่มักจะไม่เคร่งครัดในระเบียบปฏิบัติมากนัก และมีชาวจีนประมาณ 1 ใน 3 ที่หันมาทำฌาปนกิจศพแทนการฝังศพ และทำฮวงซุ้ย (สมบุญ 2547: 578)

3. วันสารทจีน

เป็นเทศกาลกึ่งปีของชาวจีน จัดขึ้นวันขึ้น 15 ค่ำ เดือน 7 ตามปฏิทินจีน เพื่อทำบุญทำทาน อุทิศส่วนกุศลให้วิญญาณที่ไร้ญาติ และเซ่นไหว้บรรพบุรุษ ซึ่งสอดคล้องกับความเชื่อดั้งเดิมที่ว่าทุก 6 เดือน นรกในปรโลกจะเปิดให้วิญญาณได้ออกมารับส่วนบุญส่วนกุศลของมนุษย์เป็นเวลา 1 เดือน การทำพิธีจะแจกการเซ่นไหว้ออกจากกัน โดยจะเซ่นไหว้บรรพบุรุษก่อน ส่วนการเซ่นไหว้วิญญาณที่ไม่มีญาตินั้นจะจัดอาหารเป็นขาม ๆ พร้อมด้วยกระดาษเงิน กระดาษทอง แล้วตั้งไว้ที่พื้นใกล้กับประตูบ้าน แล้วจุดธูปปักในขามทุกใบ เสร็จพิธีแล้วอาหารในส่วนนี้ให้เป็นทานไป ส่วนอาหารที่ตั้งเซ่นไหว้บรรพบุรุษจะนำมารับประทานร่วมกันระหว่างพี่น้อง นอกจากจะทำบุญอุทิศส่วนกุศลแล้วยังมีพิธีเทกระจาดด้วยการทำบุญทำทานให้กับคนยากจน ซึ่งจะจัดโดยมูลนิธิหรือสมาคมจีน โดยจะให้เจ้าหน้าที่ออกไปเรียไรเงินทำบุญจากชาวจีนด้วยวิธีติดใบเรียไรไว้ที่กระจาดใบเล็ก ๆ แล้วนำเงินที่ได้มาซื้อเครื่องเซ่นไหว้ แล้วตั้งโต๊ะทำพิธีกลางแจ้งหน้าศาลเจ้า หลังจากนั้นนำอาหารมาจัดเป็นชุดทำหลาก แล้วเอาหลากติดไว้ในกระจาดใบเล็ก ๆ ทั้งให้กับคนยากจนที่มาคอยรับและนำไปขึ้นของบริจาคตามหลากที่ได้

4. เทศกาลกินเจ

เทศกาลนี้แต่เดิมเป็นความเชื่อที่มาจากตำนานเก่าแก่ของจีนเกี่ยวกับเศรษฐีใจบุญที่ปฏิบัติธรรมให้บริสุทธิ์ด้วยการกินเจ โดยมีจุดมุ่งหมายเพื่อป้องกันภัยพิบัติทางธรรมชาติ แต่ปัจจุบันยังทำเพื่อการระลึกถึงดวงวิญญาณบรรพบุรุษที่เคารพ จะเริ่มเทศกาลตั้งแต่ขึ้น 1 ค่ำ เดือน 9 ของจีน ไปสุดวันขึ้น 9 ค่ำ ซึ่งอยู่ช่วงเดือนตุลาคมของทุก ๆ ปี

5. หยวนเซียว หรือวันเซียวแม๊

เป็นพิธีกรรมที่ทำเพื่อต้อนรับฤดูกาลเพาะปลูก และขอพรจากเทพเจ้าให้ประทานความสมบูรณ์ ซึ่งนอกจากจะมีการเซ่นไหว้เจ้าตามศาลเจ้าต่าง ๆ แล้วก็จะมีการไหว้บรรพบุรุษด้วย และกิจกรรมอื่น ๆ ก็จะมีการละเล่นรื่นเริงในชุมชนจีน

บรรณานุกรม

หนังสือทั่วไป

- จิตรา ก่อฉันทเกียรติ. (2544). *กระจ่างในจีน*. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์จิตรา.
- _____. (2544). *ความรู้เรื่องจีนจากผู้เฒ่า*. กรุงเทพฯ: แพร่สำนักพิมพ์.
- ประยงค์ อนันทวงศ์. (2525). *แลหลังจีน*. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์บำรุงสาส์น.
- พจนานถ เกสจินดา. (2518). *จีนแดงดินแดนมหัศจรรย์*. สำนักพิมพ์พีจี.
- พลศักดิ์ จิรไกรศิริ. (2531) *บูรณาการของเยาวชนจีนในประเทศไทย: การเมืองการเปลี่ยนแปลงและการพัฒนา*. ภาควิชารัฐศาสตร์ คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒประสานมิตร.
- พิมพ์ประไพ ไพศาลบุตร. (บรรณาธิการ). (2547). *ลูกจีนหลานมอญในกรุงสยาม*. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์สารคดี ในนามบริษัทวิริยะธุรกิจ จำกัด.
- สมบุญ สุขสำราญ. (2547). “ความเชื่อและพิธีกรรมแบบจีนในสังคมไทย”. ในเอกสารการสอนชุดวิชาความเชื่อและศาสนาในสังคมไทย สาขาวิชาศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช. นนทบุรี: มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช.
- สุวัฒน์ จันทรจำนง. (2540). *ความเชื่อของมนุษย์เกี่ยวกับปรัชญาและศาสนา*. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์สุขภาพใจ.
- อนุমানวาทชน, พระยา. (2524). *การศึกษาเรื่องประเพณีไทย*. กรุงเทพฯ: บริษัทบพิตรการพิมพ์ จำกัด.

งานวิจัยและวิทยานิพนธ์

- ธรรมาภรณ์ วงศ์บุญชัยนันท์. (2547). *พิธีงเด็ก: ระบบสัญลักษณ์และระบบเครือญาติของชาวจีนในเยาวราช*. วิทยานิพนธ์มานุษยวิทยามหาบัณฑิต สาขาวิชามานุษยวิทยา ภาควิชาสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา คณะรัฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- สำนักวิจัยสังคมและสุขภาพ. (2546). *รายงานผลการศึกษาเรื่อง โครงการทบทวนกระบวนการทัศน์เรื่องความตายและมิตินิยาม*. (เอกสารอัดสำเนา)

วารสารและสิ่งพิมพ์

- วรศักดิ์ มหัทธโนบล. (2542). “กงเต็ก”, *เงาตะวันออก* ใน มติชนสุดสัปดาห์ (11 พฤษภาคม 2542).